

Добрашин ЈЕЛИЋ*

РАТНИ И ПОСЛИЈЕРАТНИ КРИКОВИ (Радоња Вешовић као пјесник НОБ-а)

Пјесме Радоње Вешовића, оне у погледу Народноослободилачке борбе као и оне о послеријератном периоду, с којима, тематски, чине нераздвојиво јединство, засноване су на три групе мотива¹. Ту су пјесме о рату, о заносу послеријератне обнове порушене земље и њене изградње, и полемичке пјесме, настале као посљедица ученог удаљавања од предратних и ратних идеала.

У овој књизи, од 96 пјесама, 47 односе се на рат и послеријератне прилике. Од тога, 13 су настале у вези с ратом, 7 је с мотивима заноса и слављења побједе, величања започетог пута у слободи, и 27 пјесама критичких тонова у погледу послеријератног кретања југословенског друштва.

Пјесме с мотивом рата, у избору *Каг вријеме сѝане*, предводи програмска пјесма *Данас*. Слободу ту симболизује пушка и оно мало земље испод пјесникових стопа. Треба тада човјек да надвиси оно што је у њему најбоље, а пушка је само израз тог хтјења, те одлучности:

И само ако врх тај у себи пређеш –
себе си задобио за свагда.

У његовом завичају, на Лиму, све се најежило на осјећај опасности, и кренуло у устанак (*Расѝанак исѝред колибе*):

---

* Књижевник

¹ Радоња Вешовић објавио је збирке пјесама: *Вијорења, Гајѝан воде у долини, Крчаѝ на вјеѝру* и *Иза ријечи*, и изборе пјесама *Рађање свијетла, Доба жељно себе* и *Каг вријеме сѝане*.

Објавио је прозу *Колона и визици* – ратни пут Прве пролетерске бригаде, и *Мач шѝо мачеве сијече* – путопис из Вијетнама.

И тополе пошле с нама Лим да газе
али не даду им ржаничке њиве.

Пјесник се заклиње да ће слободу да брани од кукастог крста, тако што ће и зубима да кида бодљикаве жице око непријатељских бункера, али га чуди „оволики кијамент од издаје” (*Писмо из Пљеваља*).

Иманско иње јесте „извјештај” из зиме на ратном положају, гдје мраз и умор сатиру човјека. Али, ту промрзао борац види шљиве у цвату и чује зујање пчела на тим ињавим гранама; изнад кућа – „перјанице дима”.

Док партизанска колона (*Осмуђене іране*), пролази кроз село, са шљива опада гар – све је прекрило црnilо.

У пјесми *Концерти ножева у ілинској цркви*, усташе су „клале” иконе светаца; светилиште претворили у пољану лешева и крикова.

Борце брда додају брдима, а равнице их бацају у литице (*Починку колоне*).

Његов саборац на Сутјесци (*Сйавач*) погинуо је, а пјесник је помислио да је заспао, и пружа му руке, да га охрабри.

Ойрошијај, посвећен погинулом саборцу Крсту Бајићу, за кога је Оскар Давичо, у књизи *Човеков човек*, рекао да је најљепши осмијех Црне Горе, јесте портрет борца, коме се и мртвом на челу усјекла бора, лице се претворило у мрамор, а осмијех, који је обасјавао колону, угасио се. Али, учинио је оно што је могао.

Ковано чело, такође посвећено Крсту Бајићу, већ слуги пукотину на идеји, која их је водила кроз четири године борбе:

С ким ћу да те чекам слободо?
С ким да те наставим
и разгранам, Побједо!

Заклейва младосіи је програмска пјесма Вешовићевог односа према креацији:

И дани хтио бих да су нам велике орè
душа, за ране – мелем да буде.
Изгубљене туге да нам се разговоре
из клонулих да изгонимо студен.

Иако пушка коље раме борцу, штит од рата му је бригада – све се у њој лакше подноси, и, захваљујући томе, борац надраста планину (*И шіа ћеш више?*).

Пјесму *Шта да кажем њивој мајци*, пјесник је посветио Рајку Јолићу, рођаку и ратном другу. За пјесника, сусрет с мајком погинулог друга потресан је.

Лаиша поетизује период послеријатне изградње, док се победа још није била „охладила”.

Пјесник жели да се „од рода повијају гране”, и завјетује се да неће дати „Сунце ово да зађе” (*Дижем ову чашу*).

Сви раде за опште добро, и Вешовић, у заносу, пјева, да је имало рашта да се гине (*Пробој Врандука*).

Они који су као гране „из истог стабла” израсле, мијењају свијет, неуморно раде нову пругу, да се даљине приближе – свако ту оставља дио себе, „да ту живи, сања, сред заборава” (*Новом љрујом*).

Тужан је пјесник, због тога што се његова земља, у вријеме Информбироа, усамљује, и пита се да ли могу сами изнијети камен истине на овој стрмој коси? (*Олуја*). Он је видио југословенско самотништво, али зашто је до тога дошло, није. О томе ће касније имати другачије мишљење, кад се подоста магле скинуло с тог догађаја.

Велича рад, и бирање свога пута (*Мрав*). Мрав је, без обзира на тешкоће, свуда дома, док је на свом путу.

Поуздава се у то да још има моћи да јуриша – на немогуће – и поручује да његових истомишљеника има довољно за све борбе до побједе (*Дозивање снаје*).

Кад год пада снијег, он види свог команданта, Петра Ђетковића, како прти испред свих. Уз храброг команданта сви су храбри (*Рајини учитељ*). Његова храброст сије сјеме храбрости и тако расту дрвећа храбрости.

У *Скици за сјоменик храбрости* пјева високу похвалу јунаштву и жртвовању за отаџбину, изражава своје дивљење према Саву Бурићу.

Боли га што ништа није како је било на уснама бораца за слободу (*Рајина болест*), и пита се, да ли је то послеријатно стање ружан сан или срамотна јава:

Нас разоружаше –
наши.

У пјесми *Гајовићки љартизан* најцрње дане из рата, из колоне тифусара, ружичастим свјетлом Вешовића је обасјала доброта старице Мире Говедарице Ђурове. Та доброта пјесника кријепи и сада.

Само с онима који су као Војо Масловарић (*Какав за тебе камен да нађем!*), могло се напријед, а умјесто њега – ратни губитак – и потреба

да се пронађе камен за споменик, који ће бити достојно обиљежје том јунаку.

Очајан због губитака оних најбољих, и што мора да буде с онима који чине да свијет не оде сувише напријед, већ да обитава на лалићевској „ивици несреће”, Вешовић осјећа да су „кораџи” његови и његових другова, у „траву зарасли” (*Наши кораџи*).

У откуп, кога прати насиље, уочава пукотину, у друштву, која одступа од линије коју је „цртала” замисао борбе (*Моје село*).

Само због израженог мишљења, Радована Зоговића осудили су на „седамнаест година нијемости пјесничке” (*Нејоменик*). Његов живот ниједан његов непријатељ није могао да очемера како су то учинили његови другови. А крив је што је био противник лажне усправљености, што је „прст упро у владавину лажи”, указао на опасност укидања права на своје мишљење, продро испод „образине ријечи”.

Преживјели борци оставили су оне што су погинули – клели се да неће скренути с њиховог пута, али чим је дошло до ослобођења, отишли су у градове, у потрази за удобностима (*Гроб у жиџу*).

На путу у будућност, појављују се препреке (*Зид будућности*), које ваља уклањати и савлађивати, рушити, па и сопственим челом.

Затим, пукотине се проширују (*Руб*), и пјесник види провалију времена, која гута борбене идеале.

У пјесми *Снијега* излива свој чемер и помишља да се страдало и гинуло узалуд.

Назире се пјесникова жеља да дође вријеме, које ће „бољим морањем разведрити небо” (*Доба жељно себе*).

Очајан је што је будућност допала у руке „погађача” и врачара, јер су, „врачаре сјеле слави у прочељу”, а мисли прогнанице, по папратима, уче живот од звјериња, јер нам „вијек наши опљачкаше” (*И везах камен*).

Грози се над открићем да слобода може да се изгуби на свом путу и врати у ропство сопственога беспућа, над сазнањем за непотребне жртве – неки су колијевке пробадали бајонетима (*Ослобађање слободе*).

У кретању друштва (*Челом сна*), појављују се зидови, и ноћ је од „срама црвена”, а „побједа лактова и кољена”, мало-помало, пут стољећа окреће наопако.

Свиџац симболизује бљесак идеје, немоћ мрака пред искром, и тражење те искре, кроз навалу тмине, пошто свитац мине. А пјесник, наставши се у тмини, последије бљеска свјетлости, не умије да се оријентише.

Пјесма инфаркћина од своја творца јача иронизује „олакшице” побједника. Пјесник се ту, наизглед, диви способностима моћника да све надиграју и надлукаве у „игри„:

Гле, како су удесили „мицу-тракалицу” у ријечи:
како год окренеш – добијају.

Све што је борбом опитомљено и збратимљено, затровано је „дивљом мржњом”.

Гробови су већ избрисани – нико се не сјећа мртвих, осим пјесник (*Кумова слама*).

Пјесма *Текџонска збивања* пјева о томе да су борце, пошто су ослободили градове, дочекале врлети, много теже. То су скривене „подводне” врлети у њима самима:

И што даље –
све је окомитије
све нас је мање!
И што даље –
од себе смо све даље...

Неће проћи добро онај ко укаже на беспуће (*Басија ли ти тио да кажеш?*).

Драгутина Лутовца, којег су убили четници на Прењу, 1943. године, пјесник не може да нађе „у збиру наших ратних губитака”, јер он ни мртав није губитак, иако је „хук оних битака”, данас за неке само – „црвена архаика” (*Ујозорење*).

У *Грчу времена* симболично се експлицирају напори да се дође до слободе.

У имену лика Шуња Мућина, назире се пјесникова иронија, критика: најбоље је онима који су најгори (*Како рекле сујуке*).

Пјесник опомиње (*Гроб нејознајтој иарџизана*) да се под супретом обрела „вјечитост партизанска”.

У пјесми *Иза ријечи*, варира несрећу напуштања себе, која је дошла из небудности оних који су кренули да „дохвате небо„:

Ми смо лакше сумњали у себе
него у Сипце и Гриње
што су нам смрчевину грађе –
носаче шљемена шупљикали.

Све док се одједном
 све свалило на нас –
 градња нас наша
 живе закопа.

Паклена направа, за коју нико не зна откуда је, у пјесми *Екџилозија љува*, све баца у ваздух; искомаћени људи лете; удаљавају се, не само од земље већ и међусобно – смрзавају се на висинама отуђења.

Сјеме њјесме (Еуријалов разјовор с Лаоконом) јесте пјесма над пјесмама Радоње Вешовића, кад се ради о критици црвоточења идеје социјалне правде и одступања од успостављања модела праведног друштва. Он пјева тугу пораза и одужује дуг онима који су „платили смјелост своје видовитости”. „Извјештава” далеког Лаокона, о вјечитој поновљивости дрвеног коња, да је, иако жив, „мртвији” од свих мртвих. Опомиње будућа покољења:

И ако би се послје ове ноћи
 ико полакомио на дарове данајске
 и ослонио им се на ријеч
 дабогда угледао свијет са својих урвина
 као што га јутрос угледах ја.

Ово је највећа критика владавине Јосипа Броза, коју је ико од његових, својевремено, сабораца изрекао кроз пјесму. Вешовић га оптужује за послјијератно сљепо, за погрешне потезе, од којих нема опоравка.

Пјесник жртву Лаокона и његових синова, иако узалудну, уздиже на највише висине – они су Илијону освјетлили образ. Јер, Лаокон је покушао домовину да спасе, али га нијесу послушали они који су били најпозванији да то чине.

У пјесмама писаним у рату и миру, осјећа се порука: да се води непрестана битка за одбрану највиших идеала живота. Зато није чудно што је Вешовић био „извидница” и путоказ. За неке су то биле само узгредне, „дјечје болести”, организма који се, неумитно, развија; за њега, тешке болести, које доводе до краха.

Вешовићеве послјијератне пјесме својеврстан су дијалог, на моменте и полемика, с временом, које је, по њему, застало.

Поезија, којом Вешовић пјеснички артикулише слабости послјијератног друштва, најзначајнија је поезија коју је писао један „инсајдер”. Било је, наиме, великих пјесама борбе и слављења херојства, одбране и жигосања издаје, што је непосредно везано за рат, али, у југословенском

пјесништву, нико није тако снажно артикулисао одступања од хуманистичке идеје побједника, како је то учинио Радоња Вешовић. Њему није било довољно да ужива благодети побједника. Њега занима заједница, односно човјек у њој. Он није од оних који себе сматра бољим зато што „више уграби”, већ колико себе даје.

Не само кад се тиче мотива рата, он је, пјесничким средствима, артикулисао оно што је најбоље у човјеку, понудио лирско виђење свијета, које је, у ствари, доминантно, по којем се и он препознаје.

Највећи од свих пораза јесте онај који је доживио Одисеј после тројанске побједне. Дански књижевни критичар Steffensen, у листу Information, закључио је да је дјело Михаила Лалића побједничкова жалопојка. Сличан суд „вреба” и многе стихове Радоње Вешовића. Уколико је Лалић био експлицитнији у жигосању понашања појединаца у рату, утолико је Вешовић изразитији и убојитији у указивању на послеријатно рушење нове Југославије.

Иако своју поезију није лишио вишесмислености, Вешовић је пјесник доречених мисли. Управо та дореченост, овдје је услов за полифонију.

Његов ангажман јесте продужетак вјечне борбе човјека за ослобођење од ропског односа, од ропског рада, од експлоатације, од самогубљења.

У овој поезији, кочоперност младића из Прве пролетерске бригаде није се угасила. Наду у то да свијет може да буде бољи нијесу помрачиле многе очигледности свакодневице. Он је увијек био за хуманизацију прилика.

Значајна нота његове поезије, која је сагласна с његовим истинским осјећањима, јесте стална мисао да буде користан, а то значи, да буде на страни праведности.

Вешовићеве поеме с послеријатним мотивима пјевају о херојствима и о деформацијама слободе, које су довеле до неслободе. То су усклађене слике, значење, стих као окосница, порука као циљ, лирско осјећање и поетски начин мишљења и поетска средства.

Његова поезија слојевита је. Он гази кроз ратна збивања, али његово чело високо надмашује тај период и он размишља о послеријатним видцима. За њега то је читав свијет. Изван тога су само успутни „записи”, о доживљајима.

Он је све увјеренији да хуманистичка визија антифашизма „нема алтернативе”, да из ње извире све оно што је најљепше у природи, што чини акорд, и омогућава пун живот, и да се никад не застане и не посустане.

Највеће тешкоће, по Вешовићу, настале су после рата. Тада је елита почела да се одваја од народа. Против тога борио се Вешовић и пјеснич-

ким средствима. У рату се питао шта да каже мајци свог погинулог ратног друга, а последице рата, није могао да нађе отворено небо ни родитељске сузе.

Он не скрива мисао у стиховима, већ, нудећи „очигледност”, пружа асоцијативне могућност у више планова.

Између његових ријечи, смрт помаља друкчије своје лице. Тако је с ратним мотивима. Али, тонови су тамнији кад се пјесник носи с послеријатним изрођавањима. То је, из његовог угла, реално. Јер ратне погубије за слободу су свијетле жртве и свијетли гробови, али погроми на идеје послеријате рата, смртоноснији су. Јер у овим другим, страдала је нада, и општи смисао, а то је зијев понора.

Пјесник је, или у времену, или у дослуху с њим. Зато су његове пјесме „коментари” садашњости, који се, захваљујући поетизацији, кандидују за сваку садашњост.

Пјесник је искрен, добронамјеран. Он види реалност, из свог угла, и у њој налази надахнуће.

Његове пјесме, стваране у својеврсном грчу неслагања са преовладајућом линијом која друштво одвраћа од правог пута, састављене су од „ломљиве наративности”, али никад, у стваралачком поступку, не пређе ону линију која би га од поезије одвела у прозу.

Убједљивост чистоте његовог осјећања у поезији огледа се у томе да што боли аутора, боли и читаоца; кад аутор задрхти, задрхти и читалац.

Ријеч је, за овог пјесника, конститутивни елемент живота, па, према томе, светост ријечи јесте незаобилазна карактеристика његове поезије. Он гледа догађаје и за њих бира ријечи. И увијек је то тежња да ријечи одговарају догађајима, али, у поезији, он није онај који догађаје само биљежи, већ и који поетизује.

Језик је изворан, сочан. Пјесник се не „губи” у језику, већ је језик равноправан чинилац са сликама и имагинацијом, осјећањем пјесника у грађењу пјесме.

Вешовић има довољно ријечи да искаже свој пјеснички став, да покрене дух, функције ствари. Он стварност не скрива. Зна се која је то стварност, као што се зна и ко ту стварност артикулише.

Његов језик разумљив је и нема потребе да се преводи на „практични језик”. Он језиком опипава, разјашњава, не усложњава. Све ријечи, и оне које је извукао из дубине свог памћења, у функцији су и исијавају своје значење.

Он поетизује оно врхунско свјесно. Нема мјеста несвјесноме у његовој поезији, као ни у његовом схватању политике.

Његова ратна поезија крик је који се извија из ужаса рата. Послијератна његова поезија јесте крик изневјереног борца, и позив на буђење.

Он је здраво дјелатан, духовно и емоционално снажан; његова крв врела је и свјежа – убрзавају је пјесникова узбуђења, проузрокована тиме да се ријечи које је изазивају поклапају са суштином о којој говоре.

Спољње околности „стијесниле” су његов дух, а он то одлучно одбацује, посљедњим и првим средствима, јер је пјесник.

Да је пјесник само учачавао одступања и указивао на њих, био би онај ко само региструје. Али, он ствара, проширује и продубљује значења.

Он локално уздиже до универзалног, а свјежину му даје искреност и армирање мисли проницљивошћу.

У свему окренут је будућности, ојачаној херојском прошлошћу, и залаже се за њено што сигурније наступање. Да ту има и традиције, види се по томе што често употребљава архаизме. Тиме показује да се без оног најбољег из традиције, а то је, прије свега, хуманизам као друштвени феномен и чојство као лична врлина, не може напријед.

Ова поезија, „ситница” између неба и земље, како ју је формулисао Антоније Исаковић, постаје гомадна основа човјековог оптимизма и надања да ће оно што је најбоље, коријенско, бити сачувано и освјежено кад год дух посрне, то је сабља димискија против свега онога што вуче у поноре, у дријемеж, неактивност.

Ријетко је ко у нашем пјесништву толико желио да све своје снаге стави у службу очувања чистог осјећања, и пуноће постојања, као овај пјесник. Он воли људе и воли да буде боље свима. А то боље, по њему, може да проистекне из друштва као заједнице субјеката. При томе, залаже се за једнакост људи, за једнаке шансе, без обзира на поријекло, мјесто рођења или положај у друштву.

Већину Вешовићевих пјесама прелива бљештава тамна боја, која симболише борбени песимизам.

Док читамо његове пјесме, осјећамо како пјесник дише, свједоци смо трансформације његове душе и излива његових осјећања, и лијепо нам је док „пролазимо” кроз предјеле те поезије.

Узлет збиље у једном релативно кратком времену, пад у ништавило и дуго и упорно пропадање јесте окосница пјесничког гледања на свијет овог пјесника, кад се ради о мотивима везаним за рат, односно за послеријатно вријеме.

Пјесникова очекивања нијесу била нереална. Он није тражио више, но што је било, у борби, „записано”.

Вешовићева душа треперила је и он је тај трептај пренио у пјесме, обогативши га пјесничким средствима. У ратним пјесмама, оно лирско односи превагу над оним трагичним. Бол је ту оквир, али естетско се ту отима, и јаче је од трагике.

Он није гледао сувише у даљину, иако прижељкује „свијетлу будућност”, већ је пратио развој друштва, уочавао слаба мјеста у његовом постојању, и узвикивао, не само да би га они, којима је тај узвик намијењен, чули, већ да би се идеја спасила.

Нема у његовој поезији непрозирности. Ово је поезија „јасне посебности”, са смислом за сваког читаоца, како за оног с врха тако и за онога с дна љествице интелектуалности.

Овај еруптивни пјесник инспирше се животом – нема у његовој поезији примјетних трагова литературе, „учености”, угледања, осим што му је истакнута тачка на књижевном „видику” Радован Зоговић. Он слике живота склапа са својом сензибилношћу и интелектуалношћу.

Пјева, не да би оживио прошлост, већ да би садашњост, као залог сигурније будућности, учинио бољом.

Радоња Вешовић пише поезију, али је и живи.

Он је пјесник велике емотивности. Његове пјесме значе, али и звуче и позивају на разумност највишег степена. Али, ниједна власт ниједног пјесника не слуша, иако су они, како каже Шели, непризнати законодавци свијета.

Његово срце куца, не само за себе већ за све понижене и увријеђене, за све неправедно запостављене и скрајнуте. Он хоће да сваки човјек буде достојан свог имена.

Народоослободилачка борба јесте тема која је донијела југословенским народима велика пјесничка, прозна и драмска, па и остварења у другим умјетностима. Вешовићево пјесничко дјело припада тој нашој баштини, и значајан је њен дио.

Dobrašin JELIĆ

WAR AND POSTWAR CREAKS
(Radonja Vešović as a poet of National Liberation Struggle – NLS)

Summary

War and postwar poetry of Radonja Vešović refers to the National Liberation Struggle, during the post-war enthusiasm – time of brigadiers – in rebuilding destroyed country and the intention of building a happy society – and the post-war period, in which there has been a diversion from the line of social justice. Poet Vešović is one of the most expressive „insiders”, who indicated the strains of society, which came from the top of the state, from those who were the creators of the idea of achieving „bright future”.

This freedom fighter believes that freedom exists only when it is fulfilled by the meaning.

He expressed the fiercest criticism of the society in the anthology poem *Seed of the Poem* (Eurijal’s conversation with Laokon).

Although filled with tenderness, as Cupid, a poet does not have binders over the eyes in order not to distinguish good from evil, beautiful from ugly. He not only saw and distinguish what is what, but also had the courage to say so.

